

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOUR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2023 yil 4-son

Volume 5, Issue 4, 2023

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 4-2023

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi,
49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

TOSHKENT-2023

Tahririyat Kengashi raisi:
(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:
(Members of the Editorial Board)

Toshqulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadjievich, i.f.d., prof.
Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
Amirov Lochinbek Fayzullayevich, i.f.f.d., (PhD), dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.f.d., (PhD), dots.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:
(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federasiyasi)
Keynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muxarrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.P.Qurbonov	<i>Mahallada ishsiz aholini ish bilan bandligiga ko'maklashish: imkoniyat va mas'uliyat</i>	6-17
K.J.Sodiqxo'jayev	<i>Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash</i>	18-26
H.A.Hakimov	<i>Fiskal va monetar siyosatning muvofiqligi va ularning mehnat bozori bilan aloqadorligi</i>	27-34

INSON KAPITALI

N.N.Shotursunova	<i>Inson kapitali rivoji – shaxs-jamiyat-davlat taraqqiyotining kafolati</i>	35-43
T.N.Azimov	<i>Methodological aspect of human capital assesment...</i>	44-55
G.U.Shomiyev	<i>Некоторые аспекты организационно - экономического механизма формирования человеческого капитала: международный опыт</i>	56-68
G.U.Shomiyev	<i>Совершенствование механизма формирования человеческого капитала в сфере оказания медицинских услуг: системный подход</i>	69-80

INSON TARAQQIYOTI

S.P.Qurbonov	<i>Qishloq hududlarida unumli bandlik tamoyillari asosida aholi daromadlarini oshirish imkoniyatlari</i>	81-92
---------------------	--	-------

MIGRATSIYA

D.K.Israilova	<i>Tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish</i>	93-111
----------------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

Z.Dj.Adilova	<i>HR brendingni rivojlantirish omillari va baholash usullari: xorijiy tajriba</i>	112-121
B.I.Adizov	<i>Oliy ta'lim muassasalarida "KPI" dan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari</i>	122-130
Z.M.Isaqova	<i>Davlat xizmatichilari faoliyati samaradorligini baholashda loyiha boshqaruvi standartlari</i>	131-141
D.A.Qurbonova	<i>Relationship between financial motivational mechanisms and employee performance at food industry enterprises</i>	142-149

B.E.Tagayev, X.N.Abdullayeva	<i>Raqamli iqtisodiyotga o'tish davrida liderlarni boshqarish orqali mehnat unumdorligini oshirish ...</i>	150-162
N.B.Tula	<i>Эффективное управление человеческими ресурсами на основе демографических данных ...</i>	163-169
	TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH	
Rohana Ngah, S.B.Goyipnazarov	<i>Tacit knowledge sharing and entrepreneurial orientation on organizational performance of micro businesses in Malaysia</i>	170-177
G.M.Abdulxayeva	<i>Tog' va tog'oldi hududlarini mintaqalash hududiy rivojlanishni tartibga solish vositasi sifatida</i>	178-189
N.A.Anvarov	<i>Развитие сельских территорий через агротуризм в Самарканде</i>	190-198
G.Sh.Karabayeva	<i>Стимулы для развития устойчивой экономики..</i>	199-207
D.Y.Matrizayeva	<i>Роль экономического управления в повышении эффективности управления объектами недвижимости</i>	208-215
G.U.Shomiyev	<i>Формирование человеческого капитала в контексте развития рынка медицинских услуг в Узбекистане</i>	216-226

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

TOʻG VA TOʻGOLDI ҲУДУДЛАРИНИ МИНТАҚАЛАШ ҲУДУДИЙ РИВОЖЛАНИШНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Абдулхаева Гулшан Махмудовна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Инсон ресурсларини бошқариш кафедраси доценти, PhD

Аннотация. Мақолада ҳудудий ривожланишни тартибга солиш воситаси сифатида минтақалаштиришдан фойдаланиш бўйича хорижий амалиёт муҳокама қилинади. Маълумки, ҳудудларни минтақалаштириш тартиби доимо мақсадли бўлиб, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг кўплаб муаммоларини ҳал этишга хизмат қилади. Шунингдек, тоғ ва тоғолди ҳудудлари ривожланишининг нотекислигини камайтириш муаммосини ҳал қилишда ҳудуднинг ички ресурслари билан таъминланишини ҳисобга олиш зарурлиги асосланган, муаммоли ресурсларни минтақалаштириш мақсадга мувофиқлиги таъкидланган ва уни амалга ошириш методологиясини таклиф этилган.

Калит сўзлар: ҳудуд, иқлим, ресурс, саноат, демографик, меҳнат, молия, инфратузилма, инвестиция.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ГОРЫ И ГОРНЫЕ РАЙОНЫ КАК СРЕДСТВО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Абдулхаева Гулшан Махмудовна

Ташкентский государственный экономический университет

PhD, Доцент кафедры Управления человеческими ресурсами

Аннотация. В статье рассматривается зарубежная практика использования регионализации как средства регулирования территориального развития. Известно, что порядок регионализации регионов всегда целенаправлен и служит решению многих проблем социально-экономического развития регионов. Также при решении проблемы снижения неравномерности развития горных и предгорных регионов обосновывается необходимость учета обеспеченности внутренними ресурсами региона, подчеркивается целесообразность районирования проблемных ресурсов, а также предложена методика его реализации.

Ключевые слова: территория, климат, ресурс, промышленность, демография, труд, финансы, инфраструктура, инвестиции.

REGIONAL MOUNTAIN AND MOUNTAIN AREAS AS A MEANS OF REGULATING TERRITORIAL DEVELOPMENT

Abdulkhaeva Gulshan Makhmudovna

Tashkent State University of Economics

PhD, Associate Professor of Human Resource Management

Abstract. The article discusses the foreign practice of using regionalization as a means of regulating territorial development. It is known that the order of regionalization of regions is always purposeful and serves to solve many problems of socio-economic development of regions. Also, in solving the problem of reducing the unevenness of the development of mountain and sub-mountain regions, the need to take into account the supply of internal resources of the region is based, the feasibility of regionalization of problematic resources is emphasized, and the methodology of its implementation is proposed.

Keywords: territory, climate, resource, industry, demographic, labor, finance, infrastructure, investment.

Кириш

«Ўзбекистон — 2030» стратегиясида [1] белгиланганлигидек, барқарор иқтисодий ўсиш орқали аҳоли фаровонлигини таъминлаш устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Шунингдек, ҳар қандай минтақанинг ривожланиши кўп мақсадли ва кўп ўлчовли жараёндир.

Тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалаш ҳар бир мамлакат миллий иқтисодиёти тармоқ ва соҳаларини ривожлантириш, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишда ниҳоятда муҳим аҳамият касб этишини кўрсатибгина қолмай, соҳадаги илмий-амалий тадқиқотлар долзарблигидан ҳам далолат беради.

Ривожланиш учун етарли ресурслар билан таъминланмаган кўплаб ҳудудларининг мавжудлиги кенг қўламли ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг кескинлашувига сабаб бўлади. Ҳудудларни барқарор, мувозанатли ривожлантириш ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолияти самарадорлигини ошириш учун янги имкониятлар очадиган ҳудудий ривожланишни тартибга солиш воситаларини излашга олиб келади.

Тоғ ва тоғолди ҳудудларидан оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш шунингдек, ягона ер фондидан мамлакат ва унинг ҳудудларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш манфаатлари йўлида фойдаланиш самарадорлигини таъминлашдан иборат. Ҳудудни минтақалаштириш маълум бир ҳудудларнинг барқарор ривожланишини, объектларни жойлаштириш учун ер участкаларини оқилона таъминлашни, шу билан бирга иқтисодий тармоқларининг иқтисодий самарадорлигини таъминлайди.

Муаммони шаклланиши

Нотекис ривожланиш замонавий ижтимоий-иқтисодий маконнинг энг долзарб муаммоларидан биридир. У турли хил параметрлардаги фарқларда намоён бўлади: геосиёсий вазият, иқлим шароити, саноат ва қишлоқ хўжалигининг ривожланиш даражаси, ресурсларнинг асосий турлари билан таъминлаш даражаси, аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати шулар жумласидандир. Таъкидлаш жоизки, нотекис ривожланиш ҳудудларни ривожлантиришнинг объектив хусусияти

ҳисобланади ва у ижтимоий-иқтисодий маконнинг турли даражаларида ўзини намоён қилади.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси жами ер майдонларининг 43,6 фоизи (2022 й), жумладан, қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг 55,3 фоизи, шунингдек, яйловларнинг 55,6 фоизи тоғ ва тоғолди ҳудудларида жойлашган. Ушбу ҳудудларда республика аҳолисининг 37 фоизи, шу жумладан, қишлоқ аҳолисининг 46 фоиздан кўпроғи истеъжомат қилмоқда. Меҳнат ресурсларининг 40 фоизга¹⁰² яқини айнан шу ҳудудий бирлик улушига тўғри келсада, бу ҳудудларни минтақалаштиришда иқтисодий йўналишида махсус тадқиқот объекти сифатида тадқиқ этилмаган.

Шунингдек, таъкидлаб ўтиш керакки, тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалашда агро-иқтисодий ва агро-био-иқлим, меҳнат ва инвестицион салоҳият ҳамда ишлаб чиқариш ва экспорт имкониятларидан меъёрий-ҳуқуқий, ташкилий-иқтисодий, технологик-инновацион ҳамда илмий-амалий характердаги база тўлиқ шакллантирилмаган, мавжудлари эса замон талабларига мос ҳолда такомиллаштирилмаган. Шу боис тоғ ва тоғолди ҳудудларнинг ушбу имкониятлардан мақсадли, оқилона ва самарали фойдаланилмасдан келинмоқда. Маълумки, ушбу ҳудудлар инсон фаолияти ёки табиий жараёнлар таъсирида экологик мувозанатлари бузилишига жуда мойил. Бу эса, атмосфера ва иқлим ўзгаришига кескин таъсир қилади. Иқлим ўзгаришлари, табиий ресурслар ва ижтимоий-иқтисодий фаолиятнинг аҳамияти мазкур ҳудудлар қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда муҳим ҳисобланади. Тоғ ва тоғолди ҳудудлари имкониятларини ривожлантириш зарурияти ва аҳамияти, унда ҳудуд иқтисодиёти, инфратузилмаси, ижтимоий-иқтисодий, демографик, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этиш усуллари, экологик тоза маҳсулотлар етиштириш имкониятлари турли илмий асосланган ечимлар ишлаб чиқишини талаб этади.

Минтақалаштириш ҳудудни маълум бир хусусият ёки муайян белгиларига кўра зоналарга бўлишни ўз ичига олади. Минтақалаштириш мақсадларининг хилма-хиллиги минтақалаштириш мезонлари ва параметрларининг кенг тўпламидан фойдаланиш асосида ҳудудни ажратишнинг турли хил вариантларини белгилайди: табиий ва иқлим шароитига кўра [2; 3; 4], ҳудудий ва тармоқ тузилиши [5], ресурсларнинг мавжудлиги даражаси, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси [6; 7; 8], аҳолининг яшаш шароитлари [9] ва бошқалар. Илмий адабиётларда таклиф қилинган минтақалаштириш вариантлари ҳам доимий, ҳам танланган, битта ёки кўп мезонли, бир ёки бир неча босқичда амалга оширилади. Шу билан бирга, мақсадли

¹⁰² Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоби

йўналтиришлардаги фарқларга, зоналарни ажратиш параметрларига, текширилган ҳудуд даражасига қарамай, қайд этилган тадқиқодчи олимлар минтақалаштиришни ҳудудий ривожланиш муаммоларини ҳал қилиш воситаси деб билишади.

Таъкидлаш жоизки, ҳудудни минтақавий ривожланишни тартибга солиш воситаси сифатида минтақалаштириш амалий характерга эга. Хорижий мамлакатларда минтақалаштириш, минтақавий тенгсизлик муаммосини ҳал қилишга қаратилганлигини ҳудудий ривожланишни тартибга солишнинг хорижий амалиётини таҳлил қилиш, аниқлашга имкон берди. Бундан ташқари, Европа Иттифоқи мамлакатларида ҳудудларни турли мезонларга кўра зоналарга бўлиш минтақавий сиёсатга табақалаштирилган ёндашишга имкон беради [10]. Мисол учун, Германияда минтақалаштириш тузилмавий жиҳатдан заиф ҳудудларнинг салоҳиятини ошириш ва мамлакатнинг ғарбий ва шарқий қисмлари, шаҳар ва қишлоқ жойлари ўртасидаги турмуш даражасидаги фарқларни камайтириш орқали мамлакатнинг барқарор ривожланишига эришишга қаратилган¹⁰³. 2016 йилда Франциянинг ҳудудий тузилишидаги ўзгаришларнинг натижаси 13 минтақадан иборат янги ҳудудий тармоқ бўлди. Франция ҳудудини минтақалаштиришга янги ёндашувни қўллашнинг мақсадга мувофиқлиги ҳудудларнинг рақобатбардошлигини ошириш ва уларнинг иқтисодий ўсиши, ҳудудий тенгсизлик муаммосини ҳал қилиш, шунингдек, давлат органлари томонидан ўз вазифаларини амалга ошириш самарадорлигига қаратилган [11]. Чехия Республикасида мамлакат ҳудудини учта ҳудудга бўлиш таклиф этилади: иқтисодий ривожланган минтақалар, иқтисодий барқарор минтақалар ва иқтисодий жиҳатдан қолоқ минтақалар. Чехия Республикасини минтақалаштиришнинг асосий мақсади ҳудудлараро фарқларни камайтириш, минтақаларни ижтимоий-иқтисодий ривожланиш нуқтаи назаридан яқинлаштириш ва ҳар бир минтақа тури учун ўз ривожланиш вариантларини ишлаб чиқиш орқали уларнинг рақобатбардошлигини оширишдир. Қўшма Штатлардаги минтақалаштириш даражани тенглаштириш учун мамлакат ижтимоий-иқтисодий маконини ривожлантириш минтақавий ривожланишни тартибга солишга қаратилган. У табақалаштирилган принципга асосланади. Бу белгиланган зоналарнинг ҳар бири учун энг самарали бўлган минтақавий сиёсат ва тартибга солиш чораларини ишлаб чиқишга тўғри келади¹⁰⁴. Минтақалараро тафовутларни камайтириш Японияда минтақавий ривожланишнинг устувор йўналишларидан биридир. У ерларнинг миллий тузилмасини яратиш ва уларда ишлаб

¹⁰³ Federal Office for Building and Regional Planning. Spatial Development and Spatial Planning in Germany. Bonn, 2001. 73 p

¹⁰⁴ United States Regional Economic Analysis Project. URL: <https://united-states.reaproject.org>

чиқариш тармоқлари, ижтимоий инфратузилма объектлари ва аҳолини мутаносиб тақсимлаш орқали амалга оширилади [11].

Шуни таъкидлаш керакки, кўриб чиқилган ҳудудий минтақалаштириш тажрибаси амалий аҳамиятга эга. Ундан минтақалаштиришни услубий асослаш учун (зоналарни ажратиш мезонлари, ҳудудларнинг асосий афзалликлари ва муаммоларини акс эттириш, маълум бир ҳудудий зона учун минтақавий сиёсатнинг ўзига хос турини асослаш ва танлаш, вазифаларни белгилаш, ривожланишнинг устувор йўналишларини аниқлаш ҳар бир ҳудудий зона ва мақсадларга эришиш воситалари учун) минтақанинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тартибга солиш воситаларидан бири сифатида стратегик режалаштириш ҳужжатларини ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин.

Ҳудудларни минтақалаштириш амалиётини таҳлил қилиш ҳудудий зоналарни ажратиш бўйича таклиф этилаётган вариантлар аниқ мақсадли йўналишга эга эканлигини тасдиқлаш имконини берди. Бу минтақавий ҳокимият органлари томонидан минтақалаштиришдан республика субъектларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш воситаси сифатида, шу жумладан минтақанинг мувозанатли, барқарор ривожланишини таъминлаш, ички потенциални амалга ошириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш ва ҳудудларнинг рақобатбардошлигини ошириш, минтақалараро фарқларни камайтириш каби вазифаларни ҳал қилишда фойдаланиш мақсадга мувофиқлигини тасдиқлайди.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот жараёнида илмий мушоҳада, умумлаштирувчи кўрсаткичлар, жадвал ва чизмалар каби усуллардан кенг фойдаланилди.

Тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалаштиришда муаммоли-ресурс ёндашуви алгоритми келтирилди.

Таҳлил ва натижалар

Республикамиз озиқ-овқат мустақиллигини мустаҳкамлаш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни барқарорлаштиришда мамлакатимизнинг тоғ ва тоғолди ҳудудларига кирувчи 9 та вилояти 67 та (42,1 фоиз) туманининг ўрни ва аҳамияти катта ҳисобланади. Бу ҳудудларда республикамизда етиштирилаётган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 46,5 фоизи, жумладан, чорвачилик маҳсулотларининг 45,6 ва деҳқончилик маҳсулотларининг 47,2 фоизга яқини яратилмоқда. Республика тоғ ва тоғолди ҳудудларида етиштирилаётган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 54,0 фоизини деҳқончилик маҳсулотлари, 46,0 фоизини чорвачилик маҳсулотлари ташкил этмоқда¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоби

Тоғ ва тоғолди ҳудудларида аҳоли жон бошига республиканинг ўртача кўрсаткичидан дон 3,0 фоиз, картошка 1,5 марта, сабзавот 1,3 марта, мева 1,4 марта, узум 1,8 марта, гўшт ва сут 1,3 марта кўп етиштирилмоқда. 2022 йил ҳолатига кўра¹⁰⁶ республика бўйича аҳоли жон бошига етиштирилаётган доннинг 76 килограмми (38%), картошканинг 48 килограмми (55%), сабзавотнинг 138 килограмми (46,5%), меванинг 41,5 килограмми (51%), узумнинг 32 килограмми (66,7%), гўштнинг 33 килограмми (45%), сутнинг – 137 килограмми (43%) ва асалнинг 16 килограмми (42,1%) тоғ ва тоғолди ҳудудлари қишлоқ хўжалиги ҳиссасига тўғри келмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг бошқа ҳудудларига нисбатан ҳароратли кунлар сонининг кўплиги, салмоқли улушга эга тоғ ва тоғолди ҳудудлари билан ажралиб турувчи вилоятлардан бири Сурхондарё воҳаси ҳисобланади.¹⁰⁷

Тоғ ва тоғолди ҳудудлари умумий ер майдони вилоятдаги жами 20,1 млн. гектар ер майдонининг 18,1 млн.гектарини ёки 90,0 фоизини ташкил этади¹⁰⁸. Вилоятнинг 14 та маъмурий туманларидан 10 таси (71,4 фоизи) тоғ ва тоғолди ҳудудлари тоифасига киради.

Воҳа тоғ ва тоғолди ҳудудлари катта ер фонди ва қулай табиий иқлим шароити билан бирга салмоқли қишлоқ хўжалиги ерларига ҳам эга. Вилоят ҳудудида мавжуд суғориладиган қишлоқ хўжалиги ерларининг 76,0 фоизи, пичанзор ва яйловларнинг 98,0 фоизи, ўрмонзорларнинг 82,0 фоизи тоғ ва тоғолди ҳудудларида мужассамлашган¹⁰⁹. Вилоят тоғ ва тоғолди ҳудудларига кирувчи туманларда қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг 92,2 фоизи, шунингдек, пичанзор ва яйловларнинг 97,9 фоизи фермер ва деҳқон (шахсий томорқа) хўжаликлари ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари тасарруфида ҳисобланади (1-жадвал).

Вилоят тоғ ва тоғолди ҳудудлари табиий шароитларининг бутун мажмуи – рельефи, иқлими, тупроқ қоплами, ер усти ва ер ости сувлари қишлоқ хўжалигига бевосита таъсир қилади. Ушбу таъсир кенг қамровли ва хилма-хилдир.

Тоғ ва тоғолди ҳудудлари қишлоқ хўжалигининг ҳозирги ҳолатини тавсифловчи омиллардан бири бу ушбу ҳудудлардаги аҳоли ва меҳнат ресурслари сони ҳамда малакали кадрларнинг мавжудлиги ҳисобланади. Чунки, тармоқ диверсикациялашуви меҳнат миграцияси даражасини пасайтирса, малакали ишчи-кадрларнинг мавжудлиги

¹⁰⁶ Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоби

¹⁰⁷ Abdulkhaeva.G. Main Directions For Development of Sewerage Regions of Mountainous and Bounded Territo.// International Journal of Research in Management & Business Studies. IJRMBS 2019. P.55- 58. (Global Impact Factor 0.705)

¹⁰⁸ Ўзбекистон Республикаси ер ресурслари,геодезия,картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси “Ўзбекистон Республикаси ер фонди”. Тошкент – 2022.

^{109,47} Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари,геодезия, картография ва Давлат кадастри Давлат Қўмитаси. Тошкент – 2018 й.

соҳада илм-фан ва ақлий меҳнат сиғими юқори бўлган иш ўринларини яратишга имкон беради, қишлоқ хўжалигида агротехник тадбирлар ҳамда жараёнларни автоматлаштириш ва механизациялаштириш даражасини ошириб, қишлоқда юқори қийматли иш ўринларини яратишга хизмат қилади.

1-жадвал

Сурхондарё вилояти тоғ ва тоғолди ҳудудлари бўйича қишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотлари фойдаланадиган ерлар, 2010-2022 йй¹¹⁰.

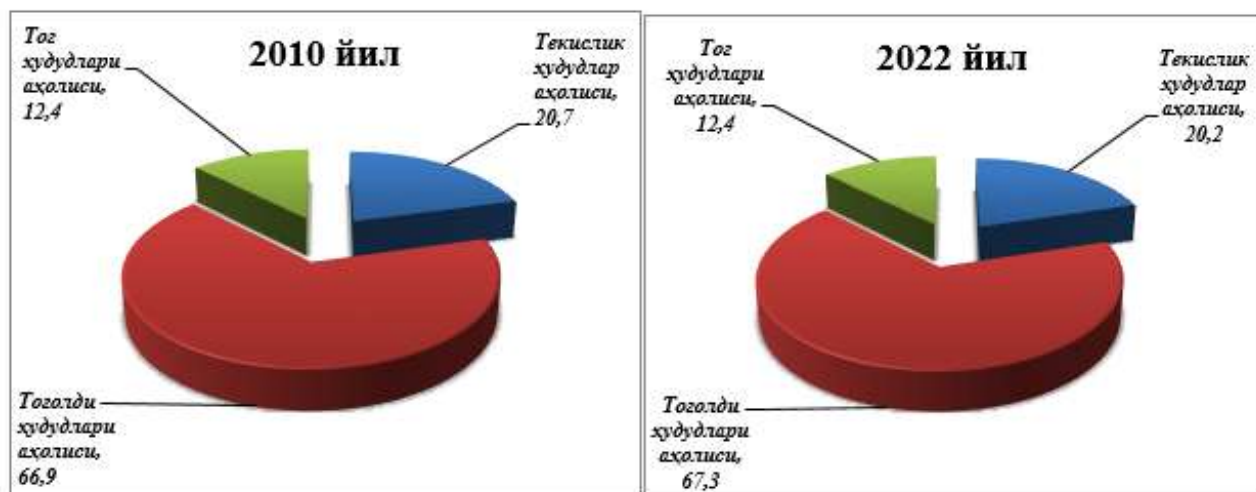
№		2010 й.		2018 й.		2022 й.	
		СВ	СВТТХ	СВ	СВТТХ	СВ	СВТТХ
1.	Умумий ер майдони, минг га	1415,1	1288,6	1358,4	1232,9	1357,1	1232,1
	Жамигага нисбатан, фоизда		91,1		90,8		90,8
2.	Экин майдони	279,8	218	277,1	216,3	276,4	215,6
	Жамига нисбатан, фоизда		77,9		78,1		78
3.	Кўп йиллик дарахтзорлар	31,4	28,6	32,6	29,2	33,1	29,8
	Жамига нисбатан, фоизда		91		89,8		89,9
4.	Пичанзор ва яйловлар	697,5	683,4	691,2	648,2	690,4	676,1
	Жамига нисбатан, фоизда		98		93,8		97,9
5.	Қишлоқ хўжалик ер турлари	1007,3	928,5	1001,1	922,7	1000,2	921,8
	Жамига нисбатан, фоизда		92,2		92,2		92,2
6.	Томорқа ерлари ва боғдорчилик, сабзавот уюшма ерлари	58,3	47,3	58,8	47,6	58,8	47,6
	Жамига нисбатан, фоизда		81,2		80,9		81,4
7.	Ўрмонзорлар	29,4	24,2	29,1	23,9	29,1	24,3
	Жамига нисбатан, фоизда		82,4		82,2		83,6
8.	Бошқа ерлар	273,8	242,2	268	237,5	268	237,5
	Жамига нисбатан, фоизда		88,5		88,6		88,6

Изоҳ: СВ – Сурхондарё вилояти бўйича жами. СВТТХ – Сурхондарё вилояти тоғ ва тоғолди ҳудудлари

Маълумки, меҳнат ресурсларининг шаклланиши аҳолининг умумий ва табиий ўсиш даражаси билан узвий боғлиқ бўлиб, ўзига хос менталитет, урбанизация даражасининг пастлиги кузатилиши ҳисобига тоғ ва тоғолди ҳудудлари аҳолиси текислик ҳудудлари аҳолисига нисбатан барқарор равишда ўсиб бориш тенденциясини намоён этмоқда. Таҳлиллар кўрсатишича, 2022 йилда вилоят тоғ ва тоғолди ҳудудлари бўйича жами аҳолининг 67,3 фоизи тоғолди ҳудудларида, 12,4 фоизи тоғли ҳудудларда истиқомат қилаётган бўлиб, охириги ўн йил

¹¹⁰Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва Давлат кадастри Давлат Қўмитаси. Тошкент - 2010й.

мобайнида тоғолди ҳудудларида яшаётган аҳоли сонининг юқори ўсиш тенденцияси кузатилмоқда.

1-расм. Сурхондарё вилояти тоғ ва тоғолди ҳудудларининг асосий демографик кўрсаткичлари, фоизда

Вилоятга нисбатан тоғ ва тоғолди ҳудудлари аҳолиси 79,8 фоизни, шундан шаҳар аҳолиси 24,2 фоизни, қишлоқ аҳолиси эса 55,6 фоизни ташкил этгани. Тадқиқотлар 2010-2022 йиллар мобайнида тоғ ва тоғолди ҳудудларида меҳнат ресурсларининг 121,6 фоизга, иқтисодий фаол аҳолининг эса 130,0 фоизга ошганлигини ҳамда бу тенденциянинг яқин келажакда юқори суратларда сақланиб қолиниши боис, бу ҳолат тоғ ва тоғолди ҳудудлари қишлоқ хўжалиги тармоқ тузилишини шакллантиришда инобатга олиниши лозим, деб ҳисоблаймиз.

Тоғ ва тоғолди ҳудудлари миллий иқтисодиётнинг ҳудудий ўзига хос таркибий қисми бўлиб, ушбу ҳудудга хос хусусият ва имкониятлари билан ажралиб туради. Ушбу ҳудудларни минтақалаш ҳар доим мақсадга ёки муаммога йўналтирилган ҳолда белгиланса мақсадларга мувофиқ бўлган бўлар эди. Шу билан бирга, ҳудудларни тақсимлашда муаммоли ёндашувдан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги қуйидаги сабабларга боғлиқ:

- ҳудудий ривожланиш муаммоларининг ўхшашлиги асосида табақалаштирилган минтақавий сиёсатни амалга ошириш, ҳудудларни гуруҳлаш ва зоналарни ажратиш имконияти минтақавий ривожланишни тартибга солиш амалиётида ҳар бир турдаги ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш муаммоларини ҳал қилиш учун мос усул ва воситаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- ресурслардан самаралироқ фойдаланиш, минтақавий ривожланишни тартибга солишда катта миқдордаги ресурсларни, айниқса молиявий маблағларни талаб қилади, бу амалда тоғ ва тоғолди ҳудудларини ҳудудий муаммоларни ҳал қилишга йўналтирилган, ҳудудларни ўхшашлик принциpga кўра гуруҳлашни ўз ичига олган минтақалаштириш энг муаммоли ҳудудларни аниқлашга имкон беради.

Аммо шуни таъкидлаш керакки, ресурслар минтақанинг ижтимоий-иқтисодий жараёнлари ва ривожланиш тенденцияларини белгиловчи асосий омиллардан биридир. Минтақавий ресурсларнинг (табiiй, иқлимий, демографик, меҳнат, молиявий, инфратузилма, инвестицион, ишлаб чиқариш, инновация) миқдорий ва сифат хусусиятлари ички салоҳиятни шакллантиради ва тоғ ва тоғолди ҳудудларининг рақобатбардошлиги ва ижтимоий-иқтисодий жозибадорлик даражасини белгилайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, биз тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалаштиришда муаммоли-ресурс ёндашувидан фойдаланишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Бундан ташқари, муаммо-ресурс ёндашувининг афзаллиги ҳудуднинг ресурслар билан таъминланишини унинг ижтимоий-иқтисодий муаммолари билан таққослаш орқали ҳудуднинг ички потенциалидан фойдаланиш самарадорлиги даражасини баҳолаш мумкин. Ушбу ҳолатлар ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш муаммолари ва уларнинг ресурслар билан таъминланиш даражасини аниқлаш асосида ҳудудларни гуруҳлаш, бир хил зоналарни аниқлаш ва ҳудудларни ривожлантиришни тартибга солиш воситаларини жорий этиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишга имкон берадиган минтақалаштириш методологиясини ишлаб чиқиш учун асос бўлди. Алгоритм усули икки босқични кетма-кет амалга оширишни ўз ичига олади (2-расм).

Биринчи босқичда ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий муаммолари ва улар учун мавжуд бўлган ички ресурсларни баҳолаш амалга оширилади. Тоғ ва тоғолди ҳудудларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш муаммоларини аниқлаш қуйидаги параметрлар бўйича амалга оширилиши таклиф этилади: тоғ ва тоғолди ҳудудлари аҳолисининг ўртача иш ҳақи (ҳаёт даражаси), рўйхатга олинган ишсизлик даражаси (меҳнат бозори), чакана савдо айланмаси ва аҳолига пуллик хизматлар ҳажми (истеъмол бозори), саноат ишлаб чиқариши ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари (моддий ишлаб чиқариш тармоқлари) ҳажми, асосий капиталга инвестициялар ҳажми (инвестиция фаолияти), корхоналар ва якка тартибдаги тадбиркорлар сони (иқтисодий фаолият). Ҳудудларнинг ички ресурсларини баҳолаш учун қуйидаги кўрсаткичлар танланди: қишлоқ хўжалиги ерларининг ер майдони, ўрмонлар майдони ва сув ресурслари ҳажми (табiiй ресурсларнинг мавжудлиги даражаси тўғрисида тушунча беради), аҳоли, табiiй ва миграция ўсиш коэффициентлари (ижтимоий-демографик ресурслар), меҳнатга лаёқатли аҳолининг умумий аҳоли сонидagi улуши (меҳнат ресурслари), аҳолини шифокорлар билан таъминлаш, болаларни мактабгача таълим муассасаларидаги ўринлар билан таъминлаш (ижтимоий инфратузилма ресурслари), ўз даромадларининг умумий

миқдордаги улуши маҳаллий бюджет даромадлари (молиявий ресурслар), асосий воситалар мавжудлиги (ишлаб чиқариш ресурслари).

2-расм. Тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалаштиришда муаммоли-ресурс ёндашуви алгоритми¹¹¹

Иккинчи босқичда ажратилган ҳудудий зоналарнинг ҳар бири учун ҳозирги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси ва ички ресурслар билан таъминлаш даражасидан келиб чиққан ҳолда ҳудудий ривожланишни тартибга солиш воситаларини жорий этиш ва улардан фойдаланиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилади.

Ҳудудий ривожланишни тартибга солиш усуллари ва воситаларини асослашга бундай табақалаштирилган ёндашув ҳудудий ривожланишнинг ўзига хос хусусиятларини аниқроқ кўриб чиқишга ва ҳар бир ҳудудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш муаммоларини самарали ҳал қилишга қодир бўлган давлат томонидан тартибга солишнинг бундай воситаларидан фойдаланишга имкон беради деб тахмин қилинади.

¹¹¹ Муаллиф тадқиқотлари асосида.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб шуни таъкидлаймизки, минтақавий ривожланишни тартибга солишнинг маҳаллий ва хорижий амалиёти ҳудудларни минтақалаштириш самарали таъсир воситаларидан бири эканлигини кўрсатади, бу нафақат ҳудудий ривожланишнинг ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал қилишда табақалаштирилган ёндашувни амалга ошириш имконини беради, балки, турли даражадаги ҳокимият органлари фаолиятини мувофиқлаштиришни такомиллаштириш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда ҳудудлар тармоқ салоҳиятидан, хусусан тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалашда қишлоқ хўжалиги имкониятларидан оқилona ва самарали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Тоғ ва тоғолди ҳудудлари қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда унинг барқарорлигини таъминлаш мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлаш билан бирга, соҳа экспорт салоҳиятини ошириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари импорти таркиби ва географиясини диверсификациялаш ҳамда аҳоли бандлиги даражаси ва даромадини ошириш омилларидан бири, деб ҳисоблаймиз. Шу боис, тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалашдаги ҳудудий ривожланиш муаммолари доирасидаги фундаментал, амалий ва инновацион тадқиқотларни фаоллаштириш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Шунингдек, тоғ ва тоғолди ҳудудларини минтақалаш ҳудудий ривожланишидаги аҳамиятини инобатга олган ҳолда давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг устувор йўналишлари ишлаб чиқирилиши ва қабул қилилиши лозим. Бунинг натижасида ушбу ҳудудларда макроиқтисодий ва ижтимоий кўрсаткичларни юқори даражага олиб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги «Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида»ги ПФ-158-сон Фармони.
2. Бурцева Е.И. Эколого-экономическое районирование территории Республики Саха (Якутия) // Вестн. Северо-Вост. фед. ун-та им. М.К. Аммосова. 2005. Т. 2. № 1. С. 111–119.
3. Пивненко В.Н. Влияние районирования северных регионов России на формирование и реализацию социальной политики: автореф. дис. ... канд. экон. наук. М., 2011. 26 с.
4. Вишневский Д.С., Демьяненко А.Н. Макроэкономическое зонирование как метод стратегического анализа: Дальний Восток России // Пространственная экономика. 2010. № 4. С. 6–31.
5. Шитова О.А. Экономическое зонирование как предпосылка совершенствования территориального развития // Управление

экономическими системами. 2012.№7(43). URL: <http://uecs.ru/marketing/item/1454-2012-07-20-06-10-45> (дата обращения 30.08.2018).

6. Анисимова Е.И. Разработка региональной программы развития в условиях районирования национальной экономики: автореф. дис. канд. экон. наук. М., 2008. 26 с.

7. Прудников С.П. Устойчивое развитие сельских территорий на основе принципа территориальноэкономического зонирования // Вестн. Брян. гос. ун-та. 2015. № 3. С. 325–328.

8. Пивненко В.Н. Влияние районирования северных регионов России на формирование и реализацию социальной политики: автореф. дис. канд. экон. наук. М., 2011. 26 с.

9. Якубов А.Х. Цели, критерии и методические подходы к оптимизации сельских поселений в муниципальном районе // Вестн. Челяб. гос. ун-та. 2009. № 26 (164). Экономика. Вып. 22. С. 104–109.

10. Kutscherauer A. *Regional disparities in regional development of the Czech Republic – their occurrence, identification and elimination*. Ostrava, 2010. 120 p.

11. Antunez K., Brigitte Baccaini B., Guerois M., Ysebaert R. Disparities and territorial discontinuities in France with its new regions: A multiscalar and multidimensional interpretation. *Economics and statistics*, 2017, vol. 497–498, pp. 19–41.

12. Ono K. Challenges for a balanced and sustainable development in Japan. *Informationen zur Raumentwicklung*, 2008, h. 8, pp. 507–514.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz